

Γεωγραφία της ουτοπίας

Ο **Σάββας Κονταράτος** αποδίδει με έξοχο τρόπο έννοιες, γεγονότα και αποτιμήσεις που μπορούν να αρθρώσουν διεθνώς μια επιστημονικά δόκιμη ιδέα για την εξέλιξη της πόλης αλλά και της αρχιτεκτονικής

ΤΟΥ
ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΥ

Στο ελληνικό βιβλιογραφικό περιβάλλον για την αρχιτεκτονική και την πόλη η ιδέα της εντύπωσης στο ζήτημα της ουτοπίας μπορεί να προξενήσει κατ' αρχάς απορία, γιατί ξεφεύγει από τα συνήθη ενδιαφέροντα των ντόπιων μελετητών και την ακτίνια δράση της ελληνικής ιστοριογραφίας. Το θέμα της ουτοπίας έχει γίνει αντικείμενο μελέτης κυρίως στον χώρο της πολιτικής ιστορίας, ενώ δεν είναι λίγες και οι μεταφράσεις επί του θέματος, σε άλλες πάλι πειθαρχίες. Πρέπει να πούμε αμέσως ότι ο Σάββας Κονταράτος, με την έκδοση αυτού του δίτομου έργου για τη διαχρονική σχέση ουτοπίας και πολεοδομίας,

φέρει σε πέρας μια μνημειώδη, έξοχη σύνθεση που προορίζεται να κυριαρχήσει στην ελληνική βιβλιογραφία και να αποτελέσει νέο παράδειγμα. Ο Κονταράτος, μετά τις σπουδές στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, εργάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 στο πλαίσιο ανοικοδόμησης της Σαντορίνης, ενώ στη συνέχεια θήτευσε για αρκετά χρόνια στο αθηναϊκό γραφείο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Εντύπωση, δηλαδή, από την αρχή στην κοινωνική διάσταση της αρχιτεκτονικής, ενώ στη συνέχεια εμπάθνη στα ζητήματα της πόλης κοντά στον σπουδαίο και διεθνώς διάσημο Έλληνα πολεοδόμο. Το ενδιαφέρον αυτό ενισχύθηκε στη συνέχεια με τη διδασκαλία του ως καθηγητή Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στην Ανω-

τάτη Σχολή Καλών Τεχνών. Οι εμπειρίες αυτές, μαζί με το έμφυτο και διαχρονικό ενδιαφέρον του συγγραφέα για την ουσιαστικά πολιτική φύση της αρχιτεκτονικής πράξης, διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις για τη συστηματική εξέταση του ζητήματος της ουτοπίας σε σχέση με την πόλη. Είναι αναγνωρισμένες άλλωστε η λογιστική του Κονταράτου συνδυασμένη με μια σπάνια ιδεολογική εντιμότητα, η ικανότητα ελέγχου των πολιτιστικών ζητημάτων, ιδιαίτερα του ευρωπαϊκού χώρου και της ιταλικής Αναγέννησης, καθώς και η εξάισια χρήση της ελληνικής γλώσσας: τα κείμενά του, κατ' αρχάς εκείνα που δημοσίευσε στην επθεώρηση «Αρχιτεκτονικά Θέματα» του Ορέστη Δουμάνη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, υπήρξαν για όλους μας σημεία αναφοράς, μόρφωσαν δύο γενιές και ίσως παραπάνω. Ο Κονταράτος εργάστηκε επί 35 συναπτά έτη επάνω στο θέμα της ουτοπίας συνθέτοντας βήμα-βήμα τη μελέτη του. Το αρχικό ενδιαφέρον του συναρθρώνεται στα δύο πρώτα μέρη του ποιημάτων του, που καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος του πρώτου τόμου: έχουν να κάνουν με τη φύση και τον χαρακτήρα του κοινωνικού ουτοπισμού με έμφαση στη νεότερη δυτική σκέψη, από τον Τόμας Μορ και τον Τομάσο Καμπανέλα ως τις δυστοπίες του 20ού αιώνα, τον Ζαμιάν, τον Λεφέβρ και τον Οργουέλ, περνώντας φυσικά από τον μαρξιστικής προέλευσης κοινωνικό ουτοπισμό του 19ου αιώνα και τις αιρέσεις του. Το δεύτερο μέρος πραγματεύεται αντίστροφα

τον χαρακτήρα της ουτοπικής νοοτροπίας άμεσα συνδεδεμένης με την Πολεοδομία και γενικώς με το δομημένο περιβάλλον: έμβλημα ο Πύργος της Βαβέλ του Μπερούσσελ που προεβλήθη (που είναι και το εξώφυλλο του πρώτου τόμου) σε μια αφήγηση όπου η εικόνα της ουτοπικής πόλης στη *μοντέρνα εποχή* ξεδιπλώνεται ανάγλυφα καθώς διασταυρώνεται με απόλυτες κανονιστικές στοχεύσεις, κοινωνικούς οραματισμούς και εξουσιαστικούς πατερναλισμούς που χαρακτηρίζουν την πορεία αυτή της υψηλής διανοητικής περιπέτειας του ανθρώπου. Μετά την ολοκλήρωση αυτής της έκτακτης σύνθεσης για τη θεωρία της ουτοπίας

ρούν να επισημανθούν στον σχεδιασμό και στην εξέλιξη των πόλεων: όχι μόνο μελετών που δεν υλοποιήθηκαν (π.χ., το σχέδιο Voisin του Λε Κορμπυζιέ για το Παρίσι) αλλά και εκείνων που αποτέλεσαν σπουδαία παραδείγματα στην εξέλιξη της πόλης, από την Πέντσα του Μπερνάρντο Ροσελίνο και την Αθήνα των Κλεάνθη - Σάουμπερτ-Κλέντσε ως το EUR του Πιαστρεντίνι και την Μπραζιλία του Νιμίερ. Το όριο είναι λεπτό, αλλά ο συγγραφέας διατηρεί σταθερή αυτή τη στόχευση. Είναι ωστόσο χαρακτηριστικό ότι όσο πλησιάζουμε στο τέλος του Β' τόμου (στο τέλος, δηλαδή, του 20ού αιώνα) η αφήγηση του Κονταράτου ολισθαίνει στον σχολιασμό

Ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι η ουτοπική λογική διέπει λίγο-πολύ όλη την πολεοδομική θεωρία και πράξη από την αρχαιότητα ως τις ημέρες μας

και την κριτική του ουτοπικού λόγου, ο Κονταράτος εκτιμά ότι η μελέτη πρέπει να συμπληρωθεί με την εξιστόρηση της ιδέας της ουτοπίας όπως αποτυπώθηκε πάνω στην ιστορική πόλη, καθώς και στην πόλη της Βιομηχανικής Επανάστασης και του 20ού αιώνα. Προχωρεί έτσι σε μια επίσης διμερή αφήγηση, που ωστόσο δεν συνιστά εγχειρίδιο ιστορίας της Πολεοδομίας τυπικό ως προς την πληρότητα και την τεκμηρίωση αλλά ανάδειξη και εξιστόρηση της ουτοπικής λογικής και των ουτοπικών συνιστωσών που μο-

των εμβληματικών αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων στο σώμα της πόλης, πράγμα που, όπως ομολογεί και ο ίδιος, δηλώνει και το αδιέξοδο της επιστήμης (;) της Πολεοδομίας στο σημερινό διεθνές οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Σε αυτή την «εγκυκλοπαίδεια της ουτοπίας», εξαιρετικά εικονογραφημένη και αξιοθαύμαστη ως προς τη διαρθρωση (παρά το γεγονός ότι οι δύο τόμοι θα μπορούσαν να διαβαστούν ξεχωριστά ο ένας από τον άλλον, ενώ απευθύνονται ενδεχομένως και σε αναγνώστες

Ρεντζο Πιάνο και Ρίτσαρντ Ρότζερς, Κέντρο Ζορζ Πομπιντού (Μπομπούρ), 1972 - 1977

Η Τενετοπλιάν, πρωτεύουσα των Αζτέκων, σε ξυλογραφία των αρχών του 16ου αι.

Τσαρλς Μορ, Πιάτσα νι' Ιτάλια, Νέα Ορλεάνη, 1799

1. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Μέσο: ΤΟ ΒΗΜΑ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_ΒΙΒΛΙΑ

Ημ. Έκδοσης: . . . 26/04/2015 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 26/04/2015

Σελίδα: 3

Ο Πύργος της Βαβέλ, ελαιογραφία του Πιέτερ Μπρέουχελ, 1563

που δεν έχουν υποχρεωτική σχέση με την αρχιτεκτονική), ο συγγραφέας υιοθετεί μιαν έκτακτη αφηγηματική πλαστική: για κάθε επί μέρους θέμα ακολουθείται η δομή εισαγωγής / ανάπτυξης / σχολίου / παραθέματος / επιμέτρου έτσι ώστε η ανάλυση να είναι ολοκληρωμένη και κατανοητή. Ο Κονταράτος διυλίζει όλη την κακοχωνεμένη και ομολογουμένως απέραντη βιβλιογραφία επάνω στο θέμα του (εξαιτίας των δυσκολιών που παρουσιάζουν ενίοτε τα ξένα κείμενα, εξαιτίας των συχνά μέτριων μεταφράσεων και εξαιτίας της γενικά και διαχρονικά μη συστηματικής προσέγγισης των ζητημάτων στα πανεπιστήμια και στα πολυτεχνεία μας) και μας αποδίδει με έξοχο τρόπο έννοιες, γεγονότα και αποτιμήσεις που μπορούν να αρθρώσουν διεθνώς μια επιστημονικά δόκιμη ιδέα για την εξέλιξη της πόλης αλλά και της αρχιτεκτονικής. Με κεφάλαια ιδιαίτερος απολαυστικά, όπως π.χ. το 7ο για τη σχέση ουτοπικής νοστοπίας και πόλης από την αρχαιότητα ως τις ημέρες μας ή το διαυγέστατο 19ο για τη σχέση του μοντερνισμού με τους ολοκληρωτισμούς του 20ού αιώνα, ο συγγραφέας σε αυτό το βαθιά πολιτικό βιβλίο δεν εμφανίζεται εν τούτοις ως

ένας ουδέτερος απολογητής της ουτοπικής ιδέας. Ο Κονταράτος αναμετρείται με την αυταρχική διάσταση της ουτοπίας κληρονομημένη από τον Πλάτωνα, που στην Αναγέννηση εξελίσσεται στην εκκοσμηκευμένη εκδοχή μιας ασυτήρα οργανωμένης μοναστικής ζωής και επισημαίνει ότι ουτοπία και καταναγκασμός, ευτυχία και υποχρεώσεις αποτελούν σε αυτό το πλαίσιο ταυτόσημα δίδυμα. Στις ουτοπίες δεν υπάρχουν περιθώρια για ατομικές πρωτοβουλίες και αυθόρμητες εκδηλώσεις: εξαλείφονται οι ατομικές διαφορές, ενίοτε ακόμη και οι διαφορές φύλου (!), δίνεται έμφαση στην ισότιμη συλλογικότητα, ενώ «η ίδια η σεξουαλικότητα δεν παύει να έχει κάτι το σκοτεινό και το ανεξέλεγκτο που ενοχλεί τους ουτοπιστές». Η θεική εξουσία αντικαθίσταται από τον λογικά αναγκαστικό καταναγκασμό, τα πάντα προβλέπονται και ρυθμίζονται, ενώ η ιδέα της απομόνωσης και της περιχαράκωσης δεν πραγματοποιείται μόνο στον χώρο αλλά και στον χρόνο, μια και «η ένταξη της ουτοπίας στην ιστορία δεν θα σήμαινε παρά το ενδεχόμενο μιας εύστοχα επισημαίνει ότι απέναντι σε αυτόν τον εφιάλτη

ολοκληρωτικού χαρακτήρα οι αναρχικοί του 19ου αιώνα είναι οι πρώτοι που καταδικάζουν τις ουτοπικές συλλήψεις ως προτάσεις κοινωνικής οργάνωσης ασύμβατες με τα ιδανικά της απελευθέρωσης του ανθρώπου. Ο συγγραφέας τελικά αναγνωρίζει ότι η ουτοπική λογική διέπει λίγο-πολύ όλη την πολεοδομική θεωρία και πράξη από την αρχαιότητα ως τις ημέρες μας, κάτι που χαρακτηρίζει και το μοντέρνο κίνημα του 20ού αιώνα και την πόλη του, η οποία με τη σειρά της δεν είναι άμοιρη μιας υπέρμετρα κανονιστικής νοστοπίας. Ολοκληρώνει αυτή την πολύτιμη εργασία με το παράδειγμα του Λος Αντζελες, της πιο εύλωτης δυστοπίας του παρόντος και του μέλλοντος, που θα μπορούσε να συνοδεύεται από την οξυδερκέστατη επισήμανση των οπτοουσιαστικών Ατλα Κότνι και Ραούλ Βανεγκέμ της δεκαετίας του 1960: «Η Πολεοδομία δεν υπάρχει: είναι μια "ιδεολογία" με την έννοια του Μαρξ. (...) Η Πολεοδομία μοιάζει με τη διαφήμιση της Κόκα-Κόλα: είναι μια καθαρή θεαματική ιδεολογία. Ο μοντέρνος καπιταλισμός οργανώνει τον υποβιβασμό όλης της κοινωνικής ζωής σε θέαμα και είναι ανίκανος να

Βιρτζίλιο Μάρκι. Πόλη, 1919

παρουσιάζει ένα θέαμα διαφορετικό από το θέαμα της αλλοτρίωσής μας. Τα όνειρα που πλάθει για την Πολεοδομία είναι το αριστούργημά του».

Ο κ. Ανδρέας Γιακουμακάτος είναι καθηγητής Αρχιτεκτονικής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.